

שיעורי צבא הלוי

פרשת וארא תשפ"ג

בהא דפרעה עשה עצמו אלוה

ובדיני פסול נעבד לגבוה

(מסכת עבודה זרה דף כ"ד ע"א)

(א) הקו' בקרא. (ב) תי' המשך חכמה. (ג) חקירה ברש"י בפ' י"ז. (ד) תי' לקו' בקרא, דפרעה עשה עצמו אלוה, ע"פ רש"י בפ' ט"ו. (ה) הביאור בזה ע"פ דברי המלבי"ם שפרעה סבר שברא את היאר. (ו) קו' על המלבי"ם מהמדרש רבה דפרעה עבד ליאר. (ז) התי' במלבי"ם ע"פ רש"י בפ' מקץ. (ח) דברי המשנת רבי אליעזר. (ט) הוכחות להא דהמצרים עבדו לבהמות. (י) קו' לפ"ז בע"ז, אמאי לא מקשו' מנעבד. (יא) תי' רביד הזהב. (יב) התי' לפי המבואר בהא שפרעה עשה עצמו אלוה. (יג) פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בנעבד גבי בהמת חבירו. (יד) התי' לשיטת הראב"ד. (טו) הביאור בהא דלא נאסרו מעיקרא. (טז) הקושיא ע"פ הגמ' במס' ע"ז. (יז) התירוץ ע"פ המבואר לעיל בהא שפרעה עשה עצמו אלוה. (יח) הקו' במכת ברד היאך משה חס על הע"ז, ודברי הדעת זקנים. (יט) התי' בזה. (כ) בלי בדברי הדעת זקנים.

(פסוק ט"ו, ד"ה הנה), שכתב "הנה יוצא המימה. לנקביו, שהיה עושה עצמו אלוה, ואומר שאינו צריך לנקביו, ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו".

ולפ"ז לגבי פרעה הרי לא היה הנילוס אלוה, ומשו"ה לגבי פרעה וביתו, לא היה צריך להלקות את הנילוס בדם, ולכך בביתו לא היתה מכת דם, ומשו"ה כשהגיע לביתו "ולא שת ליבו גם לזאת", [א.ה. היה מקום לדון דאע"פ שהיה עושה עצמו אלוה, ואומר שאינו צריך לנקביו, מ"מ הוא עצמו ידע הרי שהוא משכים ויוצא לנילוס, ועושה שם צרכיו, וכיון דידע שהוא לא אלוה, א"כ אפשר דעבד בסתר ליאר, וא"כ היה צריך ללקות במכת דם, ואולי אפשר לומר שכיון שעושה שם צרכיו, על כרחך שהיאר לא היה אלוה בשבילו, כיון שביזה אותו, (ושאני מבעל פעור, שעבודתו בכך), ואולי היה לו בסתר אלוה אחר, או שאפשר דלא עבד לשום אלוה, ומכיון שלא עבד ליאר, לכך לא הוצרך ללקות במכת דם].

הביאור בזה על פי דברי המלבי"ם

שפרעה סבר שברא את היאר

ה. ועיין ביחזקאל שכתביב "הנני עליך פרעה מלך מצרים וגו', אשר אמר לי יאיר ואני עשיתני" (פרק כ"ט פסוק ג'), ופירש המלבי"ם שפרעה היה אומר שהוא עצמו ברא את היאר, ולכך אמר לי יאיר, כלומר שלי היאר, מכיון שאני יצרתי ובראתי אותו, (אולם רש"י שם פ"י [ד"ה לין], שפרעה אמר שאין לי צורך במטר השמים, כיון שיש לי את היאר להשקות שדותי).

קושיא על המלבי"ם מהמדרש רבה דפרעה עבד ליאר

ו. והנה במדרש רבה פרשת מקץ (בראשית רבה פ"ט ד'), איתא "א"ר יוחנן הרשעים מתקיימין על אלהיהם, ופרעה חולם והוא עומד על היאר" (בראשית מ"א א'), אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם, והנה ה' נצב עליו" (בראשית כ"ח י"ג), ומבואר שגם פרעה היה עובד ליאר, והא גופא היתה הסיבה שהוא חלם על היאר, שהוא אלוה שלו, והוא עומד עליו. וקשה על מש"כ המלבי"ם שפרעה היה אומר שברא את היאר, ואינו מובן טעותו שהרי היאר קדם לו, וגם הרי הוא עצמו היה עובד ליאר, ואיך נתחפף לומר שהוא ברא את היאר, [א.ה. כמו"כ ילה"ק איך האמינו המצרים, לאחר שראו שהוא עובד את היאר, להאמין שהוא האלוה של היאר].

התירוץ במלבי"ם על פי רש"י בפרשת מקץ

ז. והנראה לבאר בזה דבפרשת ויגש כתיב "ויברך יעקב את פרעה" (בראשית מ"ז י'), ופי' רש"י "ומה ברכה ברכו, שיעלה נילוס לרגליו, לפי שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים, אלא נילוס עולה ומשקה, ומברכתו של יעקב ואילך, היה פרעה בא אל נילוס, והוא עולה לקראתו, ומשקה את הארץ", עכ"ל.

ולפ"ז נראה שכך יש לבאר את טעותו של פרעה שהוא עשה וברא את הנילוס, והיינו שראה את עצמו שליט על הנילוס, מכיון שכל פעם שפרעה בא אל הנילוס, הנילוס היה עולה לקראתו, ממילא זה גרם לו לטעות ולסבור שהוא ברא את הנילוס, [א.ה. וזה אף הסיבה שהמצרים האמינו לו שהוא אלוה של היאר].

"ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת", (שמות פרק ז', פסוק כ"ג).

הקושיא בקרא

א. משמע בפשטות קרא שזה ש"ויבא אל ביתו", גרם לזה ש"ולא שת לבו גם לזאת", כלומר שזה עצמו שפרעה הגיע אל ביתו, היא גופא היתה הסיבה שפרעה לא שת לבו, וקשה מה השייכות בין זה לזה, [א.ה. עוד יש להקשות הא כתיב לעיל מיניה "ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם, ויחזק לב פרעה, ולא שמע אלהם, כאשר דבר ה' " (שם כ"ב), ומה נוסף בפסוק זה, ויש להקשות עוד (אי מיירי בהכבדת לבו), בתרי אנפי, חדא אמאי לא מערב להו קרא, ונימא "ויחזק לב פרעה, ולא שמע אלהם, ו'לא שת לבו גם לזאת", כאשר דבר ה' ", ועוד קשה מאי חילוק יש בין "ולא שמע אלהם", לבין "ולא שת לבו גם לזאת", ואמאי בעי לאוסופי ללא שת לבו, דלא שמענו בלא שמע אלהם].

תירוץ המשך חכמה

ב. ועיין במשך חכמה שתירץ שלא שת ליבו כיון שבבית פרעה לא היתה מכת דם, שהרי מבואר במדרש רבה (שמות רבה ט' י'), שממכת דם העשירו בני ישראל, מכיון שהיו המצרים משלמים לבני ישראל עבור מים, [א.ה. שם איתא "אמר ר' אבין הלוי ברבי ממכת דם העשירו ישראל כיצד, המצרי וישראל בבית אחד, והגיגית מלאה מים, ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה, מוציאה מליאה דם, וישראל שותה מים מתוך הגיגית, והמצרי אומר לו תן לי בידך מעט מים, ונותן לו, ונעשו דם, ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת, וישראל שותה מים, והמצרי דם, וכשהיה לוקח מישאל בדמים, היה שותה מים, מכאן העשירו ישראל"]. ומכיון שכל המצרים כשלקחו בכסף, הדם נהפך להם למים, א"כ פרעה לא היה צריך ליתן ממונו, כיון שהוא עצמו גידל את משה, וגידלו בבני מלכים, ורב המחיר ששילם עבור גידולו של משה, ולכן הוא עצמו לא נענש בדם, ובמימי ביתו לא שלטה מכת דם, דהמים לא נהפכו לדם, ולפ"ז א"ש שבכשפרעה בא אל ביתו, שלא היתה שם מכת דם, משו"ה לא שת לבו גם לזאת.

חקירה ברש"י בפסוק י"ז

ג. והנה עיין ברש"י (פסוק י"ז), שכתב גבי אזהרת משה לפרעה, "הנה אנכי מכה במטה אשר בידך, על המים אשר ביאר, ונהפכו לדם", וכ' רש"י (ד"ה ונהפכו), "לפי שאין גשמים יורדים במצרים, ונילוס עולה ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם, ואחר כך הלקה אותם".

ויל"ע אם הוא רק טעם לסדר של המכות, דמשום הכי קדמה מכת דם לשאר המכות, או דהוא טעם גם בעצם ולעיקר המכה, דכיון שעבדו לנילוס לכך הלקה יראתו, [א.ה. עוד אפשר'ל דהוא טעם לזה שבתוך מכת דם גופיה, המכה התחילה ביאר, ואח"כ בכל מצרים].

תירוץ לקושיא בקרא

דפרעה עשה עצמו אלוה על פי רש"י בפסוק ט"ו

ד. ואי נימא דהוא טעם גם לעיקר המכה, יש לומר עוד, דפרעה עצמו הרי לא היה עובד לנילוס, שהרי אמר שהוא בעצמו אלוה, דיעוין ברש"י לעיל

ועפ"ז א"ש דבפרשת מקץ, כשפרעה חלם שהוא עומד על היאור, עדיין היה פרעה כמו כל מצרים, שהיו עובדין לנילוס, שהרי הנילוס עדיין לא עלה לקראתו, ולכך חלם על היאר שהוא האלוה שלו, והוא עומד עליו, ורק אחר ברכתו של יעקב בפרשת ויגש, רק מאז טעה פרעה, וסבר שהוא השליט על הנילוס, ומאז טעה לומר "לי יארי".

ועכ"פ מכיון שאח"כ היה סובר שהוא שליט על הנילוס, לכך אפשר שלא היה שייד לגביו מכת דם, דכל עיקרה של מכת דם היתה להכות את אלהיהם, ואח"כ אותם, וכמבואר.

דברי המשנת רבי אליעזר

ה. שו"ר במדרש 'משנת רבי אליעזר' (פרשה י"ט), דכתב "ומפני מה התחילה מכת צפרדעים בפרעה תחלה, את מוצא מכת דם לא לקה בה פרעה הרשע, שנאמר ויפן פרעה ויבא אל ביתו, ולמה כן, מפני שלשה דברים, אחד שבא וחזר למוטב, ועוד שהאריך לו הקב"ה שגדל משה בביתו, ועוד כדי שיתגדל בעיני המצרים, ובאחרונה הוא לוקה, והוא לא חישוב כן, אלא ולא שת לבו גם לזאת, ונתגאה, וכיון שבאת מכת צפרדעים, אמר הקב"ה לא תחיל תחלה אלא בו, שנאמר ובכה ובעמך".

הוכחות להא דהמצרים עבדו לבהמות

ט. והנה בהמשך הפרשה כתיב "ויאמר משה לא נכון לעשות כן, כי תועבת מצרים נזבח לה' א-לקינו, הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם, ולא יסקלנו", (פרק ח' פסוק כ"ב), ומבואר לכאורה בקרא שהבהמות היו העובדה זרה של המצרים.

ועיין ברש"י בחולין (דף מ' ע"א, ד"ה דומיא), שכתב "ובעלי חיים אף על גב דלא מיתסרי משום עבודת כוכבים, כדקימא לן בתמורה (דף כ"ט ע"א), 'מדאסר רחמנא נעבד לגבוה, מכלל דלהדיט שרי, מיהו אלהות מקור, כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים', ומבואר שהבהמות במצרים היו נעבדות, ואע"פ שאינם אסורים להדיט, מ"מ נקראים אלהות.

קושיא לפי זה בע"ז אמאי לא מקשינן מנעבד

י. והנה בפרשת בא כתיב "ויאמר משה גם אתה תתן בידנו, זבחים ועלת, ועשינו לה' א-לקינו" (י' כ"ה), ועיין במסכת עבודה זרה (דף כ"ד ע"א), שהקשו לרבי אליעזר דחיישי בנכרי לרביעה, מהך קרא ד'גם אתה תתן בידו זבחים ועולות'.

וצ"ע דעד דמקשי שייפסל משום רביעה, ליקשי ביותר דיפסל משום נעבד לגבוה, והרי לפסול של נעבד, לא מהני ביטול, (ועיין בזכרון שמואל [ס' ט"ז, אות י"א]).

תירוץ רביד הזהב

יא. שו"ר במשך חכמה בפרשת בא, (י"ב ה', ד"ה מן, ונ"ע בהפטרה לפרשת זכור), שעמד בזה, וגם עיין בספר רביד הזהב (להג"ר דוב בער טריוויש, ראש הב"ד דווילנא בימי הגר"א), ריש פ' בא), שכתב "ודע דזבחים ועולות, צריך לומר מן הבקר, דאלו מן הצאן, נעבד הוא, כדלעיל, הן תועבת מצרים, ולפינו אצל משכו", [א.ה. וע"ע בתוס' על התורה שכן תירצו].

התירוץ לפי המבואר בהא שפרעה עשה עצמו אלוה

יב. ולפי מה שביארנו לעיל בשם רש"י (עו"ת), והמלבי"ם, דפרעה היה עושה עצמו אלוה, יש לומר עוד דמדוקדק ביותר מה שמשא אמר "גם אתה תתן בידנו, זבחים ועולות", דאדרבה משה ביקש מפרעה שרק אתה הביא לנו ממקנך זבחים ועולות, כיון שסתם צאן מהמצרים חיישי לנעבד, ולא מהני ביטול, אולם פרעה גופיה כיון שסבר שהוא אלוה, א"כ בוודאי לא עבד למקנהו, ולכך "אתה", יכול ליתן בידנו זבחים ועולות, וא"ש, (תירוץ נפלא זה מפי חתני הרב אברהם יונה כהן שליט"א).

[א.ה. וע"ע בפירוש רבינו חיים פלטיאל (בפסוק י"ז), על רש"י שכתב, "לפי שהמצריים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם, ואח"כ הלקה אותם", וכתב "וא"ת לכבשים היו עובדים, כך מנהגי עובדי אדמה היו הנחין מן הנילוס ועובדין לו, בעלי הצאן לצאן, ושאר העם הנחנין מן פרעה לפרעה, משר ויעקב", וע"ע בחיד"א [בתורת החיד"א לפרשת וארא], שכ' שפרעה לא היה עובד לבהמות ככל מצרים, ולכך אמר לו משה "כי תועבת מצרים", והיינו דרק לבהמות הוא תועבה, ולא לפרעה].

פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בנעבד גבי בהמת חבירו

יג. והרמב"ם כתב (בפ"ד מאיסורי מזבח ה"ו), 'הנעבד בין שעבד שלו בין של חבירו, בין באונס בין ברצון, בין בדון בין בשגגה, בין לפני הקדש בין לאחר הקדש, הרי זה אסור', וכתב הראב"ד 'בין שעבד שלו בין שעבד של חבירו, אמר אברהם במסכת ע"ז אוקמוה של חבירו בשעשה בה מעשה'. והביאור בפלוגתתם דיעויין במסכת עבודה זרה (דף נ"ד ע"א), שמבואר שאוסר בהמת חבירו רק ע"י מעשה, אלא שהרמב"ם סובר שזה נאמר

לענין לאסור בהנאה להדיט, אבל לענין לאסור לגבוה אף בלא מעשה נאסר, ודעת הראב"ד דקאי לענין לאסור לגבוה, שאין אדם אוסר דבר שאין שלו, וע"י מעשה כגון שניסך לה יין בין קרניה אוסר, כמבואר שם.

התירוץ לשיטת הראב"ד

יד. ועל פי זה נראה ליישב עוד דהרי בסוף פרשת ויגש כתיב "ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען, ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף, ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם, אם אפס כסף, ויביאו את מקניהם אל יוסף, ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים, וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא" (פרק מ"ז פסוקים ט"ו וט"ז וי"ז).

ויש להבין איך אפשר שנתנו את כל בהמותיהם, ואיך חרשו ונשאו משאות, ולכאורה צריך לומר כמו שנאמר בהמשך הפרשה, שאמרו שלא נשארו להם בהמות לקנות בהם אוכל, וקנה יוסף אותם ואת אדמתם לפרעה, וכתב "ויאמר יוסף אל העם, הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה, הא לכם זרע, וזרעתם את האדמה, והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה, וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה, ולאכלכם, ולאשר בבתיכם, ולאכל לטפכם" (שם פסוקים כ"ג וכ"ד), והיינו שהיה שייד לפרעה ונתן להם רשות להשתמש באדמה, ולפי זה הכי נמי יש לומר, שהבהמות היו שייכות לפרעה, ורק נתן להם רשות להשתמש בהם, ואולי שילמו על כך כמו ששילמו על הקרקע.

והשתא לשיטת הראב"ד מיושב הא דישאל לקחו מהמצרים בהמות לקרבן, כיון שהיו כל הבהמות שייכות לפרעה, ולכך לא נאסרו משום נעבד אלא על ידי מעשה, ואם כן אפשר שידעו שדוך המצרים לעבוד את הבהמות בלא מעשה בגופם, ומשום הכי לא נאסרו, אולם כל זה לדעת הראב"ד, אבל לדעת הרמב"ם אין לתרץ כן, שהרי סובר שנאסר לגבוה גם בלא מעשה בגופה.

הביאור בהא דלא נאסרו מעיקרא

טו. וצריך להוסיף עוד שהרי הבהמות מעיקרא לפני שמכרו ליוסף נעבדו, אלא שולדותיהם אין נאסרות, וכמבואר ברמב"ם (פ"ג מאיסורי מזבח ה"ג), 'בד"א כשנעבדה בה עבירה, או שהמיתה כשהיתה מעוברת, שהרי הולד מצוי עמה בעת שנפסלה, והיה כאבר מאיבריה, אבל אם נתעברה אחר שנעבדה בה עבירה, או אחר שהמיתה, הרי ולדה כשר למזבח, אפילו נרבעה כשהיא מוקדשת, ואח"כ נתעברה, ואין צ"ל אם נרבעה והיא חולין, ואח"כ הקדישה, ונתעברה, שולדה מותר', ומבואר להדיא ברמב"ם שכשנתעברה אחר העבירה, ולדותיה אין נאסרות, וכשרות למזבח.

ולכאורה היה מקום לומר שהא שנעבדה ואחר כך נרבעה הולד מותר, הוא רק מדינא דזה וזה גורם מותר, ואם כן היינו רק אם הזכר לא היה נעבד, והרי במצרים כל הבהמות בחשש נעבד גם נקבות וגם זכרים, אלא שע"ש בספר המפתח שהביאו מהרש"ש תמורה ומא"ש ואבן האזל שכתבו שגם אם הזכר היה נעבד, גם כן הולד מותר, ולפי זה א"ש.

הקושיא על פי הגמרא במסכת ע"ז

טז. ועדיין יש להקשות דהא במסכת עבודה זרה (דף נ"ג ע"ב), איתא "א"ר אלעזר כתחילתה של א", דאמר רחמנא 'ואשריהם תשרפון באש', מכדי ירושה היא להם מאבותיהם, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, וכו' ואי משום הנך דמעיקרא, בביטולא בעלמא סגי להו, אלא מדפלחו ישראל לעגל גלו אדעתיהו דניחא להו בעבודת כוכבים, וכי אתו עובדי כוכבים שלוחותא דידהו עבדיה".

ולפי זה קשיא דאף שהיה שייד לפרעה, מכל מקום כיון שפרעה גם כן היה עובד עבודה זרה, אם כן היה ניחא ליה שיהיו הבהמות נעבד לעבודה זרה.

התירוץ על פי המבואר לעיל בהא שפרעה עשה עצמו אלוה

יז. ונראה ליישב על פי המבואר לעיל בשם רש"י (עו"ת), והמלבי"ם, שפרעה עשה עצמו אלוה, ואם כן יש לומר שפרעה עצמו לא עבד את הבהמות, וממילא לא היה ניחא ליה בזה.

ועיין במסכת עבודה זרה דאמרינן (שם), "ודלמא בעגל הוא דניחא להו, במידי אחרניא לא, אמר קרא אלה אלהיך ישראל מלמד שאיזו לאלוהות הרבה", וכמו דאמרינן התם יש לומר הכא, שפרעה שהרי עשה את עצמו אלוה, לא הוה ניחא ליה שעשו את בהמותיהן לעבודה זרה, ולכך לא נאסרו, ואתי שפיר שיכלו ישראל להקריבן.

הקושיא במכת ברד היאך משה חס על העבודה זרה

דברי הדעת זקנים

יח. והנה במכת ברד אמר משה לפרעה "שלח העז את מקנך, ואת כל אשר לך בשדה, כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה, ולא יאסף הביתה, וירד עליהם הברד ומתו" (ט' י"ט), וצ"ע שהואיל ועבדו את הבהמות, א"כ מה היה לו למשה לחוס עליהם, ולמה נתן לו עצה שיכניסם לביתו.

ועיין בסוף הפרשה שכתוב "ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה'" (פסוק כ"ט), וע"ש בדעת זקנים מבעלי התוס' שכתב "לכך הוצרך לצאת מן העיר כשהוצרך להתפלל על מכת הברד, יותר מבשאר מכות, לפי שעל מכת הברד, כתיב והירא וגו', ונתמלאה כל העיר באותה שעה, גלולים ממצרים שהיו עובדים לבהמות, ולכך יצא מן העיר".

התירוץ בזה

יט. אכן י"ל שזהו הביון היותר גדול לעבודה זרה, שצריך להכניסה לבית, להגן עליה מפני הברד, (וכמו שאמרו במעילה דף י"ב ע"א), עבודת כוכבים שנושבתרה וכו', ור"ש לקיש אמר מותרת, מימר אמר היא גופה לא מצלה לדידה, מצלה לי).

ביאור בדברי הדעת זקנים

כ. ובגוף דברי הדעת זקנים, מבואר שאין להתפלל במקום שיש צלמים, שהרי ביאר שבמכת ברד שהוצרך משה לצאת מן העיר להתפלל, שמכיון שהכניסו את צאנם לביתם, כדי שלא ינזקו מהברד, לכך נתמלאה כל העיר באותה הזמן בע"ז של מצרים.

ואפשר דהנה המתפלל שכינה כנגדו, ומה"ט אמרו שלא לעבור כנגד המתפלל, כדי שלא להפסיק בינו לבין השכינה, (משנה ברורה סי' ק"ב ס' ט"ו), ועיין עוד במסכת יומא (דף נ"ג ע"ב), שאיתא "המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואח"כ יתן שלום כו' לשמאל דידך וכו'", וכתב רש"י דהיא ימינו של הקב"ה, שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה למול פניו, שנאמר "שויתי ד' לנגדי תמיד".

ובמסכת מגילה (דף ט"ו ע"ב) איתא גבי אסתר "ותעמד בחצר בית המלך הפנימית, א"ר לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים, נסתלקה הימנה שכינה". ואפשר דמה"ט אין להתפלל במקום שיש צלמים, כיון דבמקום הצלמים מסתלקת השכינה, א"כ לא נמצא מול השכינה, ולא גרע מיש הפסק בינו לשכינה, וכן לא יכול לקיים "שויתי ד' לנגדי תמיד", ולא יכול לראות עצמו כאילו שכינה למול פניו, [א.ה. ועיין בחתם סופר על השו"ע (או"ח סי' פ"ה) - הגרש"פ].

אמנם לפי המבואר לעיל, הרי לא נאסרו בהמות מצרים משום נעבד, משום שלא היו כלל שלהם, אלא של פרעה, וצריך עיון אם אפשר לומר דחשיבי עבודה זרה שלא להתפלל שם.

המערכה: קצת יש לעיין בת"י רבינו ע"פ המלבי"ם, דרש"י שפ"י שסבר שהוא אלוה, לא פ"י כן ביחזקאל ב"לי יארי", והמלבי"ם שכן פ"י כן ביחזקאל, כאן כתב (בפסוק י"ז), "והברור היה ע"י הכאת היאור שהיה אלהים של פרעה, מזה יראה שיש אלהים המושל על אלהי פרעה", והיינו דהיאור היה אלוה של פרעה, ועוד כתב (בפסוק ט"ו), "כי פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו, והכחיש מציאותו, כי לדעתו היאור הוא האלוה הגדול המקבל כמו מן השמש שהוא היה אלהי האלהים לכל העמים הקדמונים, לכן היה משכים בבקר בעלות השמש והוא יוצא המימה לעבוד את היאור ונצבת לקראתו על שפת היאור", ויל"ע.

וע"ע בפנים יפות (פרק ז' פסוק ט"ו), שכתב "הנה יוצא המימה. על פירושו לפי דעת המדרש (סוטה י"א ע"א), שהוא היה פרעה הראשון שהיה בימי יוסף, וכמשמעות לשון רש"י בביתך ובבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחלה וגו', נראה לפרש דכתיב בפרשת יוגש (מ"ז, י') ויברך יעקב את פרעה וגו', מה ברכה ברכו שיהיה נילוס עולה לקראתו, שמברכתו ואילך היה פרעה בא ונילוס עולה לקראתו, נראה כוונתו שכשיצא המימה כדי שיעלה לקראתו וישקה הנהרות ואגמים אז תעמוד לקראתו על שפת היאור, ובוה מובן מה שהזכיר ביאור בלשון ונהפכו לדם ובהנהרות כתיב והיה דם, והענין הוא שהכה את היאור כשנתמלא בטרם שהיה משקה הנהרות ואגמים, וממילא היה משקה כשכבר נהפך לדם את כל הנהרות ואגמים דם".

וע"ע במסכת מועד קטן (דף י"ח ע"א), דאמר' שפרעה שהיה בימי משה אמגושי היה, ובמסכת שבת (דף ע"ה ע"א), פליגי רב ושמואל מהו אמגושי, וחד פירש שאמגושי היינו מגדף, וכו' רש"י (כת"י במו"ק שם, ד"ה אמגושי), "מ"ד אמגושי גדופי, שמגדף את השם, לכך יוצא המימה שמשחבב עצמו, ואמר יאור לי ואני עשיתיני, שמחזיק עצמו באלוה, וכשהוא נצרך לנקביו נכנס למים ונפנה שם", [וע"ש עוד במיוחס לרש"י (ד"ה אמגושי), דכ' "ואידך אמר גידופי להכי יוצא שאומר לי יארי ואני עשיתיני"], וע"ע בילקוט שמעוני (פרשת וארא רמז קפ"ב, ד"ה הנה), דכן כתב, ועיין עוד בהערה לתורה תמימה (פרק ז' הערה ד), שכ' "הוא מפני שהיה כופר בעיקר, והיה אומר לי יאורי ואני עשיתיני", [והיה נראה דדבריהם מרמזים לדברי המלבי"ם ביחזקאל, אולם אפשר דעיקר כוונתם להביא את "ואני עשיתיני", והיינו דברא עצמו ואלוה הוא].

ועיין עוד בתוספות במסכת שבת (דף ע"ה ע"א, ד"ה אמגושא), במה שהביאו מהערך, וע"ע בכרם חמד (שמות א' ח'), במש"כ לבאר בזה. וגבי קו' רבינו אמאי לא מקש' דאיסור נעבד הוא, יעורין בפנים יפות, על הפסוק "ויאמר משה לא נכון לעשות כן", (שם, פסוק כ"ב), שכתב "ויש לפרש מפני שכל צאן מצרים היה חשש להקריב לה' שהיו עובדים למקניהם, כמו שיבואר לקמן בפסוק (י' כ"ה)', גם אתה תתן בידני', ובפסוק (י"ב, כ"א), 'משכו וקחו לכם צאן', שאחז"ל (מכילתא בא י"ב כ"א), משכו מע"ז וקחו לכם צאן, והיינו משום שהיה חשש ע"ז, אלא משום דק"ל (ע"ז נ"ג ע"א), בע"ז שמכרו נכרי מסתמא ביטלו, א"כ ה"נ כיון שמכרו מסתמא לא עבדו לה, דהרי המכירה היא ביטולה, אלא לפי שאמרו ל"ש אלא שמכרו לישראל, אבל מכרו לנכרי לא הוי ביטול, דהטעם דוקא בישראל שידוע שאינו עובד אותו וישחטוהו, לכך אמר כיון דממצרים אין ראייה דגם ישראל היה מושקעין בטומאתו, לכך אמר מתחלה משכו מע"ז, ואח"כ קחו לכם צאן, והיינו דאמר משה שאינו נכון לזבוח במצרים כיון שדעתם לשחוט תועבת מצרים, היינו צאן שעובדין אותו, ואיכא חשש נעבד, וצריך לסמוך על המכירה לישראל שלא מכרו את הנעבד, כיון שישראל מסתמא ישחוט אותו, אבל כיון שישברו מצרים שלא יניחו אותו לשחוט, כמו שכתב התרגום 'הלא יימרון למרגמנא', ממילא לא יבטלו, וימכרו גם הנעבדים, א"כ מן הדין אין אנו יכולין לזבוח כאן, והיינו דקאמר לא נכון, שאינו ראוי מן הדין לזבוח".

וע"ע בשו"ת חתם סופר, (יו"ד סי' רל"ה), דנשאל מהבית אפרים אמאי לגבי פסח, כתב הפנים יפות דכיון דמכרו מסתמא ביטלו, ולגבי גם אתה תתן בידני, כתב הפנים יפות דכיון דנתנו מסתמא לא היה עבדו, וע"ש שת"י החת"ס, דגבי 'אתה תתן בידני', מיירי בקרבנות גמורים לגבוה, ולכך אף שביטלו ממאיס לגבוה, משא"כ פסח דלא היה קרבן גמור דהוא בלא זריקת דם, מהני ליה ביטוליה ע"ש.

ביור דברי הרמב"ם שניטלה כח הבחירה מפרעה

"כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לך, ובעבדך, ובעמך, בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ", (פרק ט' פסוק י"ח).

וצ"ב מהו ה"אל לך", שנאמר כאן במכת ברד, וע' בראב"ע ובאוה"ח, והנה הרמב"ם (בפרק ו' מהלכות תשובה הלכה י"א), כתב "אפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהיה הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרעתו כדי שימות כו' לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שו' הבה נתחכמה לו וכו' נתן הדין למנוע ממנו התשובה עד שנפרעין ממנו לפיכך חזק הקב"ה את לבו כו' וכבר אמר לו הקב"ה שאין הוא משלח ואתה ועבדיך ידעתי כו' ואולם בעבור זאת וכו' כדי להודיע לבאי עולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחלה ברצונו כו' "עכ"ל, והנה ב' פסוקים שהביא הרמב"ם נאמרו במכת ברד, שאחר מכת ברד כתיב "אתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראו וכו'", ומה שהביא הרמב"ם את הפסוק "ואולם בעבור זאת העמדתיך", נאמר כשאמר לו משה שיהיה ברד, ולפ"ז משמע שאז ניטלה ממנו כח הבחירה, וע' בחי' מרן ר"ז הלוי (סוף פרשת שמות), דלכך אמר משה ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראו משום שהיה אחר מכת ברד שכבר ניטלה ממנו הבחירה ע"ש, ולפ"ז אפשר לומר שזה מה שנאמר את כל מגפתי אל לך, והיינו זה גופא שניטלה ממנו הבחירה, והנה אחר מכת צפרדע כתיב וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם כאשר דבר ד', ואחר מכת כנים נאמר ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם, וכן אחר מכת ערב כתיב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שילח את העם, וכן אחר מכת דבר כתיב ויכבד לב פרעה, והיינו שבכל מקומות אלו כתיב שהכביד בעצמו את לבו, אבל אחר מכת שחין כתיב "ויחזק ה' את לב פרעה כו'", ולכאורה ד"ז הוא כמו שמבואר ברמב"ם, שניטלה ממנו הבחירה, אך א"כ היה ד"ז מיד אחר מכת שחין וקודם מה שנאמר הנני שולח את כל מגפתי אל לך, וצ"ע, ועיין ברש"י (פרק ז' פסוק ג').

שיחות צבא הלוי

פרשת וארא תשפ"ג

גבי מעלת תמכין דאורייתא וק"ו דצפרדעים

"ושרץ היאר צפרדעים, ועלו ובאו בביתך, ובחדר משכבך, ועל מטתך, ובבית עבדיך, ובעמך, ובתנורו, ובמשארותיך" (שמות פרק ז' פסוק כ"ח).

איתא במסכת פסחים (דף נ"ג ע"א), "תודוס איש רומי, הנהיג את בני רומי, לאכול גדיים מקולסים, בלילי פסחים, שלחו לו אלמלא תודוס אתה, גזרנו עליך נידוי, וכו' (עמ' ב'), קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ, וכו', איבעיא להו תודוס איש רומי, גברא רבה הוה, או בעל אגרופין הוה, תא שמע עוד זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה, שמסרו עצמן על קדושת השם בכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצוין על קדושת השם, כתיב בהו 'ובאו ועלו בביתך וגו', ובתנורו ובמשארותיך', אימתי משארות מצויות אצל תנור, הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצוין על קדושת השם, על אחת כמה וכמה".

וביאור ספק הגמרא הוא, האם מה שלא גזרו על תודוס נידוי, הוא משום שהיה גברא רבה, וכמבואר במועד קטן (דף י"ז ע"א), "במערבא מימנו אנגידא דצורבא מרבנן, ולא מימנו אשמתא", או שהיה בעל אגרופין, ומפני כך היו יראים לנדותו, והוכיחו ממה שדרש, בק"ו מצפרדעים, שהיה גברא רבה.

ובהמשך הגמרא איתא "רבי יוסי בר אבין אמר, מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים היה, דאמר רבי יוחנן כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים, זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר 'כי בצל החכמה בצל הכסף' (קהלת ז' י"ב)".

ומבואר כאן פירוש ג', למה לא נידוהו, מפני שהיה מטיל מלאי לכיס של ת"ח, ומשמע שדבר זה הוא גם כן סיבה שלא לנדותו, אולם יש להבין שהרי יש ראייה שהיה גברא רבה בעצמו ממה שדרש, בחנניה מישאל ועזריה, שעשו ק"ו מהצפרדעים.

ולכאורה היה נראה שגם אילו לא היה גברא רבה, אלא רק מטיל מלאי לכיס של ת"ח, גם כן היה יכול לדרוש כן, אולם אינו מובן איך אפשר שיוכל לדרוש אם אינו גברא רבה.

ונראה לבאר על פי דברי הבית הלוי, (הובא בהקדמת אבן האזל לספר קנין), "יגעת מצאת תאמין, וקשה דהא יגיעה הוא להיפך מציאה, ולא ראינו מי שיגע למצוא מציאה, ומציאה באה בהיסח הדעת", אלא באמת דזהו החידוש בדרכי התורה הקדושה, שיגיעה גורמת למציאה, ואם אנו עמלים באיזה קושיא חמורה, באים במחשבה כמה דרכים, אשר אחר העיון אינם מתקיימים, ולבסוף בא במחשבה תירוץ אחר, והוא מחוור ומבורר, והנה כל הדרכים הקודמים, וגם המחשבות, אין להם שום שייכות לת"ח האחרון, ואם כן למה לא יעלה במחשבה תיכף תירוץ האחרון, אלא דזהו זכות שבשביל שיגענו מקודם להבין, זכינו לגלות הבאור האמיתי" ע"ש, ומבואר שהחידוש שמתחדש הוא שכר על היגיעה. ולפי זה יש לומר שמטיל מלאי לכיס של ת"ח, שיש לו זכות ושותפות בתורתם, הרי שגם הוא יכול לזכות לחודש חידושי תורה כמותם.

[וכבוד מורי ורבי הגרא"מ שך זללה"ה הספיד את א' מגדולי התומכי תורה בא"י, בחודש ניסן, ואמר שהוא כמו חכם שמספידים אותו בפניו בחודש ניסן, מפני שהיה מחזיק תורה].

זכרונות מהאבי עזרי

כשלמדנו מסכת יבמות (בשנת תשל"ג בתחילת חודש טבת), למד בשיעור את הסוגיה 'זיקה ככנוסה', (יבמות דף י"ט ע"א), שהיא סוגיה קשה וסבוכה, [ואגב כדאי לשים לב על כך, שבתחילת חודש טבת, כבר למדו דף י"ט, בלא שדילגו כלום עד שם], וקרא את כל הגמרא בטעם ובהנאה, ואמר באמצע 'דאכטצאך אז דאס איז פון דגישמאקסטע סוגיות אין יבמות', - נדמה לי שזו מהסוגיות הטעימות ביותר של יבמות, ושוב אמר שהרי איתא בגמרא 'האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה מאבד הונה של תורה' (עירובין ס"ד ע"א), ומבואר שאסור לומר כן, ושוב אמר שאין מתכוין לומר שזה גישמאק וזה אינו גישמאק, רק אמר 'דאס איז גישמאק, ודאס איז נאך גישמאקער', והיינו שכל סוגיה היא טעימה, וזו עוד יותר טעימה. [וכנראה שדבר זה מותר לאמרו].

[א.ה. עיין במהרש"א בעירובין (שם), שדקדק דלכאורה לא איצטרך לומר שמועה זו נאה, כיון דהאיסור הוא לומר שמועה זו אינה נאה בלבד, ותירץ דצ"ל דגם לומר שמועה זו נאה לחוד ג"כ אסור, כיון דמשמע שממעט שמועה אחרת, והרש"ש (שם), פליג והקשה מכמה גמ' דאיתא "כמה מעלייתא הא שמעתתא", ויעויין בדברי דוד (-לבעל הט"ז, בפרשת קרח), דהקשה ע"ד רש"י דכתב "פרשה זו יפה נדרשת", דאין לומר כן, ועיי"ש, ומבואר דס"ל כמהרש"א, (וכפי הנראה האבי עזרי ס"ל כהרש"ש) -הגרש"פ].

בהמות מצרים שהיו לע"ז

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת פֶּן יִי תוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִנְבָח לֵה' אֶלְקֵינוּ הֵן נִנְבָח אֶת-תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּנוּ (ח' כ"ב) והיינו שהבהמות היו ע"ז של המצריים, וע' רש"י חולין (דף מ' ע"א ד"ה דומיא) 'ובעלי חיים אף על גב דלא מיתסרי משום עבודת כוכבים כדקמ"ל בתמורה (ט"ט). מדאסר רחמנא נעבד לגבוה מכלל דלהדיוט שרי, מיהו אלהות מקרו כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים', ומבואר שהבהמות היו נעבדות.

והנה בפ' בא (י' כ"ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַם-אַתָּה תִתֵּן בְּיָדֵינוּ זִמְתָּם וְנִלְתָם וְנִשְׁמַנּוּ לֵה' אֶלְקֵינוּ, וע' בעבודה זרה (כ"ד א') שהק' לר' אליעזר דחייש בכרי רביעיה מהך קרא דגם אתה תתן בידנו זבחים ועולות, ויל"ע למה לא הק' דיפסל משום נעבד, והרי לא מהני ביטול לפסול נעבד, (וע' זכרון שמואל סי' ס"ז אות י"א), שו"ר במשך חכמה (פ' בא ד"ה מן, ובהפטרה לפ' זכור) שעמד בזה, וגם ע' בס' רביד הזהב (ריש פ' בא) שכ' 'ודע דזבחים ועולות צ"ל מן הבקר, דאלו מן הצאן נעבד הוא כדלעיל הן תועבת מצרים ולפנינו אצל משכו'.

[א.ה. וכ"כ בתוס' השלם, וכ' שם עוד תי' הדכוונה לבדק הבית שאין פסול נעבד, וצ"ע דא"כ מאי מקשי' מרביעה, ואולי דמייא לאתנן דאסור לרקועי פחים לאחורי בית הכפורת, ויעוי' בפנים יפות (ח' כ"ב) דכ' דכשנתנום לישראל הוי ביטול הע"ז, ויל"ע מד' הרמב"ן [ע"ז מד.]. דל"מ ביטול בשביל גבוה, ויעוי' בחת"ס [יו"ד רל"ה] שהק' כן הגרא"ז מרגליות, וחילק החת"ס בין קרבנות שהקריבו בשעת מ"ת דבזה היה פסול אף אחר ביטול, לקרבן פסח שהקריבו במצרים שלא היה מזבח ממש, ויל"ע לד' התרג"י שהקריבו הפסח בהר המוריה, ועכ"פ הבבלי ס"ל דלא היה מזבח].

בהמות של פרעה אם היו ע"ז

וי"ל עוד דהנה ברש"י (פסוק ט"ו) 'הנה יוצא המימה לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו'. ולפ"ז י"ל שפרעה שעשה עצמו אלוה לא היה עובד בעצמו את בהמותיו, [ובמק"א נתבאר שאף שמצרים היו עובדים לנילוס פרעה עצמו לא היה עובדו שהרי חשב עצמו לע"ז], וזהו שאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים כו', והיינו שפרעה עצמו יכול ליתן בהמות להקרבה כיון שבהמות שלו לא היו נעבדות, תי' נפלא זה מפ"י **חנני הגרא"ז כהן**.

בהמות מצרים אם היו שייכות לפרעה

וני' עוד דהנה בסו"פ ויגש (מ"ז ט"ו) כתיב וַיִּתֶּם הַפָּסֶף מֵאֲרָץ מִצְרַיִם וּמֵאֲרָץ כְּנָעַן וַיְבֹאֲרוּ כָל-מִצְרַיִם אֶל-יוֹסֵף לֵאמֹר הִבֵּה-לָנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נִמּוֹת נִגְדָּךְ גַּי אֶפְסֵי קָסֶף: וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הֲבֵי מִקְנֵיכֶם וְאֶתְנֶנָּה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם-אֶפְסֵי קָסֶף: וַיָּבִיאוּ אֶת-מִקְנֵיהֶם אֶל-יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בְּסוּסֵים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבְחֲמֹרִים וַיִּנְהַלְמָם בְּלֶחֶם כָּל-מִקְנֵיהֶם בַּשָּׁנָה הַהוּא. ויש להבין איך אפשר שנתנו את כל בהמותיהם, ואיך חרשו ונשאו משאות, ולכא' צ"ל כמו שנאמר בהמשך הפרשה שאמרו שלא נשארו להם בהמות לקנות בהם אוכל וקנה יוסף אותם ואת אדמתם לפרעה, וכך אי' (פרק מ"ז כ"ג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת אֲדַמְתְּכֶם לַפְרֵעָה הַאֵל לָכֶם זָרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת הָאֲדָמָה: וְהָיָה בַּתְּבוּאוֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לַפְרֵעָה וְאֶרְבַּע הַיְדוֹת יִהְיֶה לָכֶם, והיינו שהיה שייך לפרעה ונתן להם רשות להשתמש באדמה, וה"נ י"ל שהבהמות היו שייכות לפרעה, ורק נתן להם רשות להשתמש בהם ואולי שילמו על כך כמו ששילמו על הקרקע.

והנה הרמב"ם (בפ"ד מאיסורי מזבח ה"ו) כ' 'הנעבד בין שעבד שלו בין של חבירו בין באונס בין ברצון בין בודון בין בשגגה בין לפני הקדש בין לאחר הקדש הרי זה אסור', וכ' הראב"ד 'בין שעבד שלו בין שעבד של חבירו, א"א במס' ע"ז

אוקמוה של חבירו בשעשה בה מעשה, וע"ש בע"ז (נ"ד א') שמבואר שאוסר בהמת חבירו רק ע"י מעשה, אלא שהרמב"ם סובר שזה נאמר לענין לאסור בהנאה להדיוט, אבל לענין לאסור לגבוה אף בלא מעשה נאסר, וד' הראב"ד דקאי לענין לאסור לגבוה, שאין אדם אוסר דבר שאין שלו, וע"י מעשה כגון שניסך לה יין בין קרניה אוסר כמבואר שם.

והשתא לד' הראב"ד כיון שהיו כל הבהמות שייכות לפרעה א"כ לא נאסרו משום נעבד אלא ע"י מעשה, וא"כ אפשר שידעו שדרך המצרים לעבוד את הבהמות בלא מעשה בגופם וא"כ לא נאסרו, וכ"ז לד' הראב"ד, אבל לד' הרמב"ם אין לת' כן שהרי סובר שנאסר לגבוה גם בלא מעשה בגופה.

ולד של נעבד ונעבדה

וצריך להוסיף עוד שהרי הבהמות מעיקרא לפני שמכרו ליוסף נעבדו,

אלא שולדותיהם אין נאסרות, וכמבואר ברמב"ם (פ"ג מאיסורי מזבח הי"ג) 'בד"א כשנעבדה בה עבירה או שהמיתה כשהיתה מעוברת שהרי הולד מצוי עמה בעת שנפסלה והיה כאבר מאיבריה, אבל אם נתעברה אחר שנעבדה בה עבירה או אחר שהמיתה, הרי ולדה כשר למזבח אפילו נרבעה כשהיא מוקדשת ואח"כ נתעברה, ואין צ"ל אם נרבעה והיא חולין ואח"כ הקדישה ונתעברה שולדה מותר', והנה לכא'ה"י אפ"ל שנעבדה ואח"כ נרבעה הולד מותר משום זה וזה גורם מותר, וא"כ היינו רק אם הזכר לא היה נעבד, והרי במצרים כל הבהמות בחשש נעבד גם נקבות וגם זכרים, אלא שע"ש בס' המפתח שהביאו מרש"ש תמורה ומאו"ש ואבן האזל שכ' שגם אם הזכר היה נעבד ג"כ הולד מותר ולפ"ז א"ש.

ועדיין יש לשאול דהנה בע"ז (נ"ג ב') אי' א"ר אלעזר כתחילתה של א"י, דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש, מכדי ירושה היא להם מאבותיהם, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כו' ואי משום הנך דמעיקרא, בביטולא בעלמא סגי להו, אלא מדפלוהו ישראל לעגל גלו אדעתיהו דניחא להו בעבודת כוכבים, וכי אתו עובדי כוכבים שליחותא דידהו עבדי', וא"כ אף שהיה שייך לפרעה, אבל כיון שפרעה ג"כ היה עובד ע"ז א"כ ניחא ליה שהיה הבהמות נעבד לע"ז.

ולזה י"ל שהרי מבואר שפרעה עשה עצמו אלוה, וא"כ י"ל שפרעה עצמה לא עבד את הבהמות, וממילא לא היה ניחא ליה בזה, וכעין מה שאמרו בע"ז שם 'ודלמא בעגל הוא דניחא להו, במידי אחרינא לא, אמר קרא אלה אלהיך ישראל מלמד שאיוו לאלוהות הרב', אבל לענין פרעה שעשה עצמו אלוה אפשר דלא ניח"ל לעשות הבהמות ע"ז.

מה שאמר משה איך להציל הבהמות מהברד

במכת ברד אמר משה לפרעה (ט' י"ט) וְעַתָּה שְׁלַח הָעֹז אֶת-מִקְנֶיךָ וְאֶת כָּל-אֲשֶׁר לָךְ בַּשָּׂדֶה כו', וצ"ב שהואיל ועבדו את הבהמות א"כ מה היה לו למשה לחוס עליהם, וע' בסוף הפרשה (כ"ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי מֹשֶׁה קְצַאתִי אֶת-הָעִיר אֶפְרַיִם אֶת-פְּפֵי אֶל-ה', וע"ש בדעת זקנים מבעלי התוס' דכ' 'לכך הוצרך לצאת מן העיר כשהוצרך להתפלל על מכת הברד יותר מבשאר מכות, לפי שעל מכת הברד כתיב הירא וגו' ונתמלאה כל העיר באותה שעה גלולים ממצרים שהיו עובדים לבהמות ולכך יצא מן העיר'.

אכן י"ל שזהו הביוון היותר גדול לע"ז שצריך להכניסה לבית להגן עליה מפני הברד, (וכמו שאמרו במעילה י"ד א' עבודת כוכבים שנשתברה כו' וריש לקיש אמר מותרת מימר אמר היא גופה לא מצלה לדידיה מצלה לי).

צבא הלוי

פרט ועוללות מתורת רבנו צבני אליהו הלוי שמינברג שליט"א

תפלת משה חוץ לעיר

בדברי הדעת זקנים הנ"ל מבואר שאין להתפלל במקום שיש צלמים, ואפשר דהנה המתפלל שכונה כנגדו, ומה"ט אמרו שלא לעבור כנגד המתפלל שלא להפסיק בינו לבין שכונה (מ"ב ק"ב ט"ו), וע' יומא (נ"ג ב') 'המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואח"כ יתן שלום כו' לשמאל דידך כו', ופרש"י 'היא ימינו של הקב"ה שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכונה למול פניו שנאמר שוית' ד' לנגדי תמיד', ובמגילה (ט"ו ב') 'אי גבי אסתר' ותעמד בחצר בית המלך הפנימית, א"ר לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכונה כו', ואפשר דמה"ט אין להתפלל במקום שיש צלמים. ולפמש"כ לעיל הרי לא נאסרו בהמות מצרי משום נעבד, משום שלא היו שלהם אלא של פרעה, וצ"ע אם אפ"ל דחשיבי ע"ז שלא להתפלל שם.

אם היה מועיל למכור הבהמות לישראל להנצל ממכת דבר

הנה נד-ה' הול'ה במקנה אשור בשל'ה פסוקים בקמרים בגמלים בקרן ובצאן דבר קבד מאד: והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים: ולא ימות מל-לבגני ישאל דבר: ונשם ה' מועד לאמר מקור יעשה ה' הדבר הזה בארץ: ונעשה ה' את-הדבר הזה ממחלת נשמת כל מקנה מצרים וממקנה בני-ישראל לא-מת אהד (פרק ט ג)

ובפסוק י' ניקחו את-פסים הפקשו ונעמדו לפני פרעה וניזק אתו משה השמנה ויהי שחין אבעבעת פים באדם ובבהמה, ופרש"י 'באדם ובבהמה, ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר (פסוק ו) וימת כל מקנה מצרים, אלא לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד, שנאמר (פסוק ג) במקנה אשר בשדה, והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים, וכן שנויה במכילתא אצל (יד ז) ויקח שש מאות רכב בחור'.

ובפסוק ה' נשם ד' מועד לאמר מקור יעשה ה' הדבר הזה בארץ, וכ' באור החיים 'וישם ה' מועד לאמר, פי' הודיע אותם זמן המכה כדי שיכניסו המקנה מהשדות. ובמשך חכמה כ' 'וישם ה' מועד לאמר, מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ, כי במכוון עשה השם יתברך הדבר הזה, כדי שימכרו המצרים את בהמתם לבני ישראל, ולא ימותו, וכן היה, כי מכרו כל בהמתם לבני ישראל, ובני ישראל נהגו בהם טובת עין ונתנום אח"כ למצרים, ולכן בושו אחרי זה להשיב פניהם ריקם בשאלם מלבושים וכלי כסף וזהב' עכ"ל.

ולפי דבריו מיושב באופן אחר איך היה להם בהמות במכת שחין, והיינו שמכרו לישראל ועי"כ ניצלו מדבר ואח"כ חזרו וקנו מהם. ומצינו במדרשים שגם בהמה חציה של ישראל וחציה של מצרי לא מתה, ולפי"ז היו המצרים יכולים למכור מקצת הבהמה לישראל כדי להצילה, כמו שמוכרים בהמה מבכרת לגוי לפוטרה מבכורה.

אבל באור החיים (פסוק ו') כ' 'ועוד ירצה לומר שאם היו מתחכמין מהמצריים למכור לישראל כדי שיהיו נקראים על שם ישראל כדי שיפליא ה' בהם ולא ימותו, והיו מערימין גם אלו מתו, אבל מקנה ישראל שהם כפי האמת מקניהם לא מתו. ונמצא שלפי האוה"ח לא הועיל למכור לישראל להנצל עי"כ, ולפי המשך חכמה הועיל למכור לישראל.

ובפרק י' פכ"ו וגם-מקנהו יגלו עמנו לא תשארו פרה פה פה מננו נחם לעבד את ד' והל' פרסה יש שפי' אפי' בהמה של מצרי שרק רגל אחת ממנה שייכת לישראל, (וא"י היכן כתוב ד"ז), ויש שפי' דמה"ת שהיו בהמות שהיו של מצרים ורק רגל אחת של ישראל, ופי' ע"פ הנ"ל שרצו להנצל ממכת דבר ולמכור לישראל אלא שלא מכרו כל הבהמה אלא רק רגל אחת להנצל עי"כ ממכת דבר, ובא כאן לומר שגם בהמות אלו יקחו עמם כשיצאו ממצרים.

למה לא מכרו בהמות להנצל משחין

ולד' משך חכמה יש להעיר שמכת שחין היתה ג"כ על הבהמה, ולמה שם לא עשו המצרים כן למכור לישראל להציל בהמתם מהשחין, ולזה י"ל שהיתה מכה לזמן

ולא הופסדו הבהמות לגמרי ע"כ לא חשו למכור להצילם, וע' בתו' (בכורות מ"א א') שנסתפקו אם נתפאו דכ' 'ואם נתפאו ממנו המצריים, שמא מעשה נס היה', אך אולי לא ידעו שלא יתפאו.

למה לא מכרו את השדות להנצל מארבה

ויש לעי' לפי המשך חכמה שהועיל מכירה לישראל לפוטרו מהמכה, א"כ למה לא מכרו את שדותיהם לישראל שינצלו ממכת ברד ומכת ארבה.

וי"ל ע"פ המבואר בפ' ויגש (בראשית פרק מז כ) נלקח יוסף את-כל-אדמת מצרים לפרעה פיימקרו מצרים איש שדהו פייחנק עליהם הרעב ותהי הארץ לפרעה, וא"כ לא היה כל אחד יכול למכור את שדהו כיון שהארץ שייכת לפרעה.

אבל למש"כ לעיל לת' למה לא היה מפסול נעבד בהמות מצרים מפני שמכרו את כל בהמתם לפרעה כמבואר בפ' ויגש, וא"כ בהמותיהם לא היו שלהם ולא היו יכולים למכרם.

טעות בקריאת הפטרת וארא

מעשה בש"ק פ' וארא תש"פ שקראו את הפטרה והרי סיום הפטרה הוא וידעו כי אני ד', אבל חמשה פסוקים קודם לכן ג"כ יש פסוק שסופו הוא דומה לזה, (וידעו כי אני ד' אלקים), וטעה הקורא וסיים שם, והעולה למפסיר התחיל ובירך ברכה ראשונה שאחר הפטרה, ושוב אמרו לו שהחסיר חמשה פסוקים, ואמר **הג"ר יואל פרידמן ז"ל** שיקרא אותם חמש פסוקים אחר שבירך ברכת צור כל העולמים, ואח"כ ימשיך בברכה השנית.

והנה בהפטרה צריך כ"א פסוקים אא"כ סליק ענינא, וכאן בלא חמשה פסוקים אלו יש רק י"ח פסוקים, אלא שאפשר דסליק ענינא כיון שבתחילה מדבר על עונשי מצרים ואח"כ באותם ה' פסוקים כתוב על נבוכדנצר שיקבל את שלל מצרים.

ואם צריך לחזור ולקרות מה שהחסיר, הרי אותם פסוקים קורא אותם בלא ברכה ראשונה, וע' מ"ב (ס' קל"ז) גבי מה שצריך לקרות לכל אחד ג' פסוקים 'ואם טעה וקרא ב' פסוקים וכבר בירך צריך לחזור ולברך, כיון שהסיח דעתו על ידי שבירך ברכה אחרונה, והנה כאן הציבור ראו שיש טעות, וא"כ אפשר דלא חשיב היסח דעת של הציבור ואף שהקורא הסיח דעתו אבל אולי תלוי בדעתם.

שוב ראיתי שבמ"ב (מהדורת דרוש ס' רפ"ד) הביאו בשם אשל אברהם בוטאטש מהדו"ת (ריש ס' רפ"ד) שאם קרא ג' פסוקים שיש בהם שייכות להפטרה א"צ לחזור ולברך, ואם נזכר אחר ברכה ראשונה שאחר הפטרה יקרא את שאר הפטרה שם ואח"כ ימשיך בשאר הברכות.

מראות הצבאות - דף היומי

נזיר (ד א') 'הריני כשמשון כבן מנוח כבעל דלילה', צ"ע שדלילה לא נתגיירה ולא היתה אשתו ולמה נקרא בעל דלילה, וע' בסוטה (ט' ב' בתו' שאנץ) בשם ירושלמי שדלילה לא נתגיירה ובה עליה שלא דרך אישות וע"ש בתו' שאנץ שהיה בצינעא. [א.ה. יעו"י בסמ"ג לאוין קט"ז דכ' לפ' בד' הירו' דנתגיירה, וכ"כ הרמב"ם פ"ג מאסו"ב הי"ד] והמהרש"א בסוטה, ובקה"ע כ' דודאי גיירה, ויעו"י ברלב"ג [שופטים י"ד דכ' 'התחכם למצוא תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם, ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שישגי מבוקשו, והנה אמרו ז"ל שהוא גיירה תחלה, כי חלילה למי שהוא שופט ישראל שיתגאל בבנות הפלשתים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בהם, ויל"ע מד' המדרש [בראשית פ"ה ו'] 'רב אמר שמי תמניו' הם, אשת של יהודה ואשת של שמשון, ונקמה הוא מנפיר בה עלה וירידה, אלא עלה ליהודה שהוא מעמיד מלכים, וירידה לשמשון שהוא נושא גויה, ויש להוכיח דגיירה מדכתיב [שופטים פט"ו פ"ב] 'הלא אהתה הקטנה טובה מקנה תהי בא לך תחפיק', ואי לא גיירה הלא היא אחות אשתו, ואם גיירה הרי אין קורבה ביניהם, ויעו"י בתוספתא דתרגום (בלמכסה עתיק) דמיכה נולד מדלילה].